

BO'LAJAK PEDAGOGNI PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK JIXATDAN TARBIYALASHDA FAOLIYAT MEXANIZMLARI

To'raxonova Barno Tursinboyevna
Andijon davlat universiteti, "Umumiy psixologiya kafedrası" katta o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada bo'lajak pedagoglarda kasbiy layoqatni tarbiyalashning o'ziga hos tomonlari haqida fikrlar bildirilib, unda amalga oshiriladigan texnologik faoliyat haqida ma'lumotlar taqdim etilgan. Hozirgi jamiyatimizda o'qituvchining mustaqil ravishda bilimlarni egallab, o'z malakasini oshirib borishi bir tomondan o'qituvchilik faoliyatining borgan sari naqadar muvaffaqiyatli borayotganligini ko'rsatsa, ikkinchi tomondan muhim vazifa ekanligidan dalolat beradi. Chunki bu kechiktirib bo'lmas jarayon shaxsni intellektual qashshoqlikdan qutqarib qoladi. Psixologik nuqtayi nazardan o'qituvchi doimiy ravishda o'z bilimlarini oshirish bilan shug'ullanishi zarurdir.

Kalit so'zlar: antropologiya, layoqat, kasbiy layoqat, integral individuallik, insonparvarlashtirish, modellashtirish, metodologiya

МЕХАНИЗМЫ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В ПЕДАГОГИКО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОМ ОБРАЗОВАНИИ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ

Тураханова Барно Турсинбоевна
Андижанский государственный университет. Старший преподаватель кафедры
общей психологии

Аннотация: В данной статье высказаны мнения о конкретных аспектах профессионального развития будущих педагогов, а также представлены сведения о реализуемой в ней технологической деятельности. В современном обществе тот факт, что учитель самостоятельно приобретает знания и совершенствует свою квалификацию, с одной стороны, показывает, насколько успешна педагогическая деятельность, а с другой - показывает, что это важная задача. Потому что этот неизбежный процесс спасает человека от интеллектуальной нищеты. С психологической точки зрения учителю необходимо постоянно совершенствовать свои знания.

Ключевые слова: антропология, компетентность, профессиональная компетентность, целостная индивидуальность, гуманизация, моделирование, методология.

MECHANISMS OF ACTIVITY IN PEDAGOGICAL-PSYCHOLOGICAL EDUCATION OF THE FUTURE TEACHER

Torakhanova Barno Tursinboyevna
Andijan State University. Senior teacher of the Department of General Psychology

Abstract: In this article, opinions are expressed about the specific aspects of training the professional competence of future pedagogues, and information about the technological activities implemented in it is presented. shows how successful the teaching activity is, on the other hand, it shows that it is an important task. Because this inevitable process saves a person from intellectual poverty. From a psychological point of view, it is necessary for a teacher to constantly improve his knowledge.

Keywords: anthropology, competence, professional competence, integral individuality, humanization, modeling, methodology

KIRISH. Hozirgi zamon jamiyatining ijtimoiy-iqtisodiy hayotida ro'y berayotgan katta o'zgarishlar kasbiy faoliyatning mazmuni va xarakterini sifat jihatdan qayta o'zgartirishni, bo'lajak o'qituvchilarning ijtimoiy kasbiy safarbarligi darajasini, raqobatbardoshligini belgilovchi sifatlarlarni talab etmoqda. Dunyoda qarama-qarshilik va ziddiyatlar tobora ortib, inson qalbi va ongini egallash, avvalambor, yoshlarning ma'naviy olamini izdan chiqarish, ularni o'z qarindoshlariga qarama-qarshi qo'yishga qaratilgan, el-yurtiga qarshi qo'yishga qaratilgan tahdid va xurujlar kuchayib borayotgan bir paytda bugungi kun

avlodining siyosiy faolligini oshirish, uning hayotda o'z o'rnini egallash, ta'lim-tarbiya maskanlarida yetuk inson bo'lib yetishish masalalari dolzarb bo'lib hisoblanadi. Pedagogik psixologiya - ta'lim va tarbiya muammolarini tadqiq qiladigan psixologiya sohasi. U shaxsning maqsadga muvofiq rivojlanishini, bilish faoliyatining va insonda ijtimoiy ijobiy sifatlarni tarbiyalashning psixologik muammolarini o'rganadi. Pedagogik psixologiyaning maqsadi — shartsharoit va boshqa psixologik omillardan kelib chiqqan holda o'qitishning oqilona rivojlantiruvchi ta'sirini kuchaytirish. Zamonaviy psixologiyada elektron-hisoblash texnikasi, elektr va kimyoviy vositalar yordami bilan psixikani chuqur o'rganish kabilar qo'llanilmoqda. Psixologiyada o'zini o'zi kuzatish (introspeksiya) metodi atrofida keskin bahslar davom etmoqda. Ba'zi yo'nalishdagi psixologlar uni tadqiqot o'tkazishning asosiy metodi deb ta'kidlasalar, boshqalari esa uning cheklanganligini e'tirof qiladilar, buning o'rniga ob'yektiv metodlardan foydalanishni tavsiya etadilar. Obyektiv metodlar tufayli psixikaning moddiy negizi aniklangan, inson ichki munosabatlari bilan sub'yektiv holatlar sababiy bog'liqligi yakka shaxsda, jamoada namoyon bo'lishi dalillangan. Mavjudlik va ong, tabiat va ruh o'rtasidagi munosabatlar haqidagi savollarga javob izlash oxir-oqibat ikki falsafiy oqim atrofida birlashtirilgan ko'plab fikrlar, hukmlar va taxminlar paydo bo'ldi: idealizm, ruh materiyaga nisbatan asosiy deb e'tirof etilganda va materiyaning ruhning mavjudligini oldindan belgilab qo'ygan materializmdir. Umuman olganda, antropologik yondashuv, insonning yaxlit tabiatini bilishning ajralmas yo'nalishi sifatida bizning davrimizda nafaqat nazariy, balki amaliy ahamiyatga ega; inson haqidagi bilim insonshunoslik amaliyotida va birinchi navbatda pedagogik amaliyotda juda muhimdir. Muhim davlat vazifasini - «Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi»ni amalga oshirayotgan zamonaviy maktab o'qituvchisining xislatlari, uning ijodiy faoliyati XXI asrda shakllanib, asosan amaliy ishda, pedagogik tajribalarni egallash jarayonida o'sib rivojlana boradi. Pedagog faoliyatida psixologiyaning o'rni beqiyosdir. Chunki har bir pedagog dars o'tish jarayonida o'quvchilarining individual psixologik xususiyatlarini bilishi, yangi mavzuni tushuntirayotganda ham umumpsixologik qonuniyatlarni hisobga olgan holda darsni tashkil etishi ta'limning sifatiga ijobiy ta'sir etadi. Pedagog har doim odamlar orasida bo'lgan, u birinchidan, odamlarni ko'pdan beri qiziqtirib kelayotgan haqiqatni o'z qarashlari bo'yicha to'g'ri tushuntirib berishi lozim. Albatta, o'qituvchidagi bu tariqa qarashlar ko'p yillar davomidagi mehnat va hayot faoliyati jarayonida shakllanadi; ikkinchidan, o'qituvchining o'zi axborotlar olish uchun o'quvchilarga nisbatan cheklangan vaqt imkoniyatiga ega; uchinchidan, u o'ta tor doiradagi tengqurlari bilangina muloqotda bo'lish imkoniyatiga ega bo'lib, ko'pincha o'z kasbiga xos qiziqishlar bilangina cheklanib qoladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI V.Kessel tadqiqotlarida o'quvchilarning yosh xususiyatlariga bog'liq holda o'qituvchilarning mashhurlik va mashhur emaslik motivlari o'rganilgan. Tadqiqot natijalariga ko'ra, o'qituvchining mashhurligi ko'p jihatdan uning materiallarni ko'rgazmali, jonli va muammoli tarzda yetkaza olish qobiliyatiga bog'liq ekan. V.S.Abramova, S.M.Ilyusizova, V.A.Kan-Kalik va boshqalar «o'qituvchi-o'quvchi» munosabati bo'yicha izlanishlar olib borganlar. Tadqiqot natijalariga ko'ra, o'qituvchining muloqotda do'st sifatida o'z o'rnini o'quvchilarning tengdoshlari va ularning ota-onalariga berganligi ko'rindi. Ko'pchilik psixologlar, shu bilan birga o'zbekistonlik psixolog olimlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlar zamonaviy o'qituvchilar uchun eng zarur xislatlarni aniqlab olish imkoniyatini beradi. Rossiya psixologlaridan N .Kuzmina, V.Slastenin, F. Gonobolin, o'zbekistonlik psixologlardan R.Gaynutdinov, M.Davletshin, Sh.Do'stmuxamedova, S.Jalilova, A.Jabborov, M.Kaplanova va boshqalar tomonidan olib borilgan ilmiy tadqiqot ishlarida ham o'qituvchilik kasbi va ta'lim jarayoniga doir muammolar keng tadqiq etilgan. Bunda o'qituvchilik kasbiga muvofiq yaratilgan professiogrammani ko'rish mumkin. O'qituvchi professiogrammasi muayyan fan tomonidan o'qituvchiga qo'yiladigan maxsus talablarni o'z ichiga qamrab olishi lozim. Psixologik tadqiqot ishlarini olib borgan M.Abdullajonova, Ye.Gladkova, A.Mashkurov, T.Hamrokulov, E.Xidirov va boshqalarning ilmiy izlanishlari o'zbek maktablarida rus tili va maktabgacha tarbiya muassasalarining tarbiyachilari kabi qator mutaxassisliklar bo'yicha o'qituvchi professiogrammasining taxminiy modelini (namunasini) aniqlab olish imkoniyatini

berdi. O'qituvchining o'rni va uning vazifalari o'sib kelayotgan yosh avlodni tarbiyalash ishiga jamiyat va jamoatchilik tomonidan e'tibor qaratilishining naqadar muhim ahamiyatga egaligi bilan aniqlanadi. «...O'qituvchi, — deydi Al Forobiy, — aql-farosatga, chiroyli nutqqa ega bo'lishi va o'quvchilarga aytmoqchi bo'lgan fikrlarini to'la va aniq ifodalay olishni bilmog'i zarur». U o'z fikrini davom ettirib: « O'qituvchi va rahbarning vazifasi dono davlat rahbari vazifasiga o'xshaydi, shu sababli o'qituvchi eshitgan va ko'rganlarining barchasini eslab qolishi, o'quvchilarga aytmoqchi bo'lgan fikrlarini chiroyli ifodalab berishni bilmog'i, shu bilan birga o'z or-nomusini qadrlashi, adolatli bo'lmog'i lozim. Ana shundagina u insoniylikning yuksak darajasiga ega bo'ladi va baxt cho'qqisiga erishadi», — deb ta'kidlaydi. Illug' shoirimiz Alisher Navoiy ham o'qituvchi mehnatini xolisona baholab: «Agar shogird podsholikka erishsa ham, unga (muallimga) qulluq qilsa arziydi», «Haq yolida kim senga bir harf o'rgatmish ranj ila, Aylamak emas oson oning haqqin yuz ganj ila», — kabi satrlar bitgan. Zamonaviy maktab o'qituvchisi qator vazifalarni bajaradi. Ta'limning barcha ko'rsatkichlari, Z.I.Kalmikovaning ta'kidlashicha, anglash tezligi, yangi vazifalar hal qilinishiga erishish mumkin bo'lgan aniq ma'lumotlar hajmi, uni bevosita hal qilishdagi bosqichlar soni, natijaga erishishga yordam beruvchi ma'lumotlar miqdori, shuningdek, masalani hal qilish uchun sarflangan vaqt miqdori, o'z-o'zining bilimni oshirish qobiliyati, ishchanlik va chiniqqanlik darajasiga bogliq. O'qituvchining mustaqil bilim egallashi deganda, uning o'z bilimlarini doimiy ravishda kasbiy va umummadaniy axborotlar bilan toldirib, o'zining individual ijtimoiy tajribasini keng miqyosda doimo yangilab borishi tushuniladi. Odatda aksariyat o'qituvchilar mustaqil bilim egallash zarurligini tushungan holda, undan muvaffaqiyatli foydalanadilar. Buning motivlari odatda pedagogik faoliyat jarayonida o'qituvchi oldida yuzaga keladigan muammolarni anglab olish natijasida shakllanadi. Ko'p hollarda bunday motivlar «o'qituvchilarni qanday o'qitib va qanday tarbiyalash kerak?» degan xohish-istaklar tariqasida, fanning oxirgi yutuqlari, o'zining pedagogik mahoratini takomillashtirish ehtiyoji tug'ilishi munosabati bilan shakllana boradi.

METOD VA METODOLOGIYA O'qituvchi pedagogik, psixologik va mutaxassislik yo'nalishlari bo'yicha maxsus ma'lumot, kasbiy tayyorgarlik, yuksak axloqiy fazilatlarga ega bo'lishi va ta'lim muassasalarida faoliyat ko'rsatuvchi shaxsdir. Ushbu nuqtai nazardan quyidagi burch va mas'uliyatlar ulardan talab qilinadi:

1. O'qituvchi eng avvalo mas'uliyatni his etuvchi tarbiyachi, tajribali notiq, madaniyat va ma'rifat targ'ibotchisidir.

2. O'qituvchi tabiatan ta'lim oluvchilarni seva olishi, o'z mehrini, his-tuyg'ularini har lahzada ta'lim oluvchilar ichki dunyosi bilan bog'lay olishi, ularning ham mehriga, hurmatiga sazovor bo'lishi kerak.

3. O'qituvchi jamiyat ijtimoiy hayotida ro'y berayotgan o'zgarishlar, olib borilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar mohiyatini chuqur anglab yetishi va ularga xolisona baho berib, bu borada ta'lim oluvchilarga to'g'ri, asosli ma'lumotlarni doimiy bera olishi lozim.

4. Zamonaviy o'qituvchining ilm-fan, texnika va axborot texnologiyalari yangiliklaridan va yutuqlaridan xabardor bo'lib borishi talab etiladi.

5. O'qituvchi o'z mutaxassisligi bo'yicha chuqur va puxta bilimga ega bo'lishi, barcha fanlar integratsiyasini o'zlashtirib borishi, bunda o'z ustida tinimsiz ilmiy izlanishlar olib borishi lozim.

6. O'qituvchi pedagogika va psixologiya fanlari asoslarini puxta bilishi, ta'lim oluvchilarning yosh va psixologik xususiyatlarini inobatga olgan holda ta'lim-tarbiya faoliyatini tashkil etishi kerak.

7. O'qituvchi kasbiy pedagogik faoliyatida ta'lim va tarbiyaning eng samarali zamonaviy shakl, metod va vositalardan unumli foydalana olish imkoniyatiga ega bo'lmog'i lozim.

Hozirgi sharoitda jamiyatning o'qituvchilik kasbiga va uning kompetentlik xususiyatlariga nisbatan qo'yayotgan talablari kun sayin ortib bormoqda va bu talablarni amalda to'g'ri tashkil qilish vazifasi o'qituvchiga bog'liq. Zamonaviy maktab o'qituvchisi qator vazifalarni bajaradi. O'qituvchi avvalo sinfdagi o'quv jarayonining tashkilotchisidir. Jamiyatning o'qituvchi oldiga

qo'yadigan asosiy talablari quyidagilar:

shaxsni ma'naviy va ma'rifiy jihatdan tarbiyalashda milliy uyg'onish mafkurasining hamda umuminsoniy boylıklarning mohiyatini bilishi, bolalarni mustaqillik g'oyalariga sodiqlik ruhida tarbiyalashi, o'z Vataniga, tabiatga va oilasiga bo'lgan muxabbati;

kasbiy bilimlarni puxta bilish bilan birga, turli bilimlardan xabardor bo'lishi;

pedagogika, psixologiya, yoshlar fiziologiyasi, maktab gigiyenasidan o'z kasbiga doir bilimlarga mukammal bilishi;

o'z kasbi bo'yicha jahon fanida erishilayotgan so'nggi yutuqlar, kompyuter va axborot texnologiyalari yangiliklaridan doimiy xabardor bo'lib borishi;

ta'lim-tarbiya metodikasidan ko'nikma va malakalarini oshirib borishi;

o'z kasbiga ijodiy yondashishi;

pedagogik texnika (mantiq, nutq ta'limining ifodali vositalari) va pedagogik taktga ega bo'lishi;

o'z bilimi va pedagogik mahoratini doimiy ravishda oshirib borishi. O'qituvchi uchun, inson haqidagi bilim, o'z-o'zini rivojlantirish tizimi sifatida, o'z kasbining mohiyatini tashkil etadi, tushunmasdan, mazmunli insoniy amaliyot mumkin emas. Pedagogik ta'limning insonparvarlik maqsadi uning mazmunini antropologizatsiyalashni, kelajakdagi o'qituvchilarni kasbiy tayyorgarlikning yetarli shakllarini, usullarini va texnikasini topishni o'z ichiga oladi. Shunday qilib, L. K. Raxlevskayaning fikriga ko'ra, insonparvarlikning samarali usullari («insonparvarlashtirish») ta'lim tizimiga antropologik va madaniy yondashuvlardir. Antropologik yondashuv ta'lim tizimini «insonparvarlashtirish», inson haqidagi yaxlit bilimlarni va o'z hayotining madaniy hayotini o'z ichiga oladi. Madaniy yondashuv ichki dunyo madaniyatini, birinchi navbatda, o'qituvchini, so'ngra har bir o'quvchini «o'sishi» imkonini beradi. Bugungi kunda insoniyatning ma'naviy qayta tiklanishiga umid qilish, o'zo'zini himoya qilishning zarur usuli va yer yuzida omon qolish imkoniyati bilan bog'liq bo'lgan inson muammosi turli jihatlarda faol ravishda muhokama qilinmoqda. Agar biz inson haqidagi nutq panoramasiga qarasak, unda kamida uchta yirik blok mavjud: din, falsafa va ilm-fan, ularning har biri o'z nuqtai nazarini tushunadi. Insonning sirlari hech kimga oxirigacha tushunilmaydi. Inson shaxsiyati dunyodan ko'ra sirli. N.A.Berdyaev uchun u butun dunyo. Uning uchun inson mikrokosmosdir, u hamma narsani o'z ichiga oladi. Haqiqatan ham, inson mikrokosmosdir va shuning uchun uning ideal qiyofasini yaratish juda murakkab va faqat nisbiy yechimga javob beradi.

TADQIQOT NATIJASI Muvaffaqiyatli ishlash uchun har bir o'qituvchi pedagogik mahoratga ega bo'lishi zarur. Pedagogik mahoratning asosiy qonuniyati oz mehnat sarf qilib, ulkan natijalarga erishishda ijodkorlik uning hamisha hamrohi bo'ladi. Pedagogik va uning kompetentligiga faoliyatga qiziqqan, qobiliyatli, iste'dodli kishidagina pedagogik mahorat hislatlari shakllanib boradi. Pedagogik faoliyat o'z mohiyatiga ko'ra ijodiy xarakterga ega. O'qituvchi o'quvchi shaxsini shakllantiradi, kutilmagan vaziyatlarda mustaqil qarorlar qabul qiladi, pedagogik muammolarni yechadi, o'quv jarayonini mustaqil boshqaradi. Yosh avlodga ta'lim-tarbiya berishning maqsadi, vazifalari, mazmuni, uslubiy talablariga ko'ra fan, texnika va texnologiya yutuqlaridan unumli foydalanish bugungi ta'lim tizimi oldida turgan dolzarb muammolardan hisoblanadi. Ta'limning samaradorligini oshirish, shaxsning ta'lim markazida bo'lishini va yoshlarning mustaqil bilim olishlarini ta'minlash uchun ta'lim muassasalariga yaxshi tayyorgarlik ko'rgan va o'z sohasidagi bilimlarni mustahkam egallashdan tashqari zamonaviy pedagogik texnologiyalarni va interfaol strategiyalarni biladigan, ulardan o'quv va tarbiyaviy mashg'ulotlarni tashkil etishda foydalanish qoidalarini biladigan mutaxassis o'qituvchilar kerak. Bu esa o'z navbatida o'quv mashg'ulotlarini tashkil etishning samarali shakllari sifatida ma'ruza (muammoli ma'ruza, ma'ruza-seminar, virtual-texnologik ma'ruza, vizual ma'ruza, binar ma'ruza, kirish ma'ruzasi, ma'ruza-konferensiya, axborotli ma'ruza, ma'ruza bahsmunozara, sharhlovchi ma'ruza, online ma'ruza) trening, videotrening, vebinarlar, internet konferensiyalar, innovatsion o'qitish metodlari sifatida esa muammoli metodlar, interfaol metodlar, amaliy o'yinlar, o'quv loyihalari, portfoliolar, grafik

organayzerlar, axborotkommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish zaruratini yuzaga chiqaradi. Oliy ta'lim muassasalaridagi o'quv jarayoniga innovatsiyalarni tatbiq etishdagi yana bir muhim komponent - o'qituvchi, uning kasbiy kompetentligi va innovatsion faolligi hisoblanadi. Ta'limda faqat qiziqishga tayanib qolish ham motivatsiyaning asosli samarasi bo'la olmaydi. Bunda eng muhim samarali usul motivatsion-muammoli vaziyatlarni quyish yoki o'rganilayotgan predmetning ijtimoiy mohiyatini aks ettiradigan maxsus bilishga oid vazifalarning qo'yilishidir. Quyidagilar mutaxassisning pedagogik tayyorlanganligining zarur va yetarli darajasini ta'minlaydigan asosiy talablar hisoblanadi:

1. Dars berish mahorati.
 2. Tarbiyalash mahorati
 3. O'quv-tarbiya jarayonida gumanitar omilni ta'minlaydigan shaxsiy sifatleri;
 4. Ta'lim oluvchilarning bilimlarini xolisona nazorat qilish va baholash mahorati
- Dars berish mahorati:

Kasbiy layoqat va eruditsiya;
 Psixologik-pedagogik tayyorgarlik;
 Ta'lim oluvchilarni mustaqil fikrlash va yangi bilimlar olishga o'rgatish mahorati;
 O'quv adabiyotlari shakllari va turlarini bilish;
 Yangi pedagogik va axborot texnologiyalarini egallanganlik, internetning global tarmog'i bilan ishlash bo'yicha amaliy ko'nikmalar;
 Pedagog kadrlar malakasini oshirishning asosiy shakllarini bilish;
 Ilmiy-pedagogik ijodiyot metodologiyasini bilish;
 Pedagogika fani va sohasinirivojlantirishning asosiy yo'nalishlarini bilish; Fanlararo aloqalardan foydalanish mahorati;

Ritorika va notiqlik san'ati asoslarini bilish;
 Ta'lim psixologiyasida o'quv jarayonida xotira, tafakkur, nutq, xayol, irodaning roli, shuningdek, o'quvchilarning individual xususiyatlari (temperamenti, harakete-ri, qiziqishlari), o'quv predmetlarining o'ziga xos'tomonlari, ta'lim jarayonini boshqarishning psixologik tamoyillari va boshqa o'rganiladi. Hozirgi zamon ta'lim psixologiyasida o'quvchilarga doimiy yangilanib turadigan axborotlarni mustaqil o'zlashtirish imko-niyatini beradigan, ilmiytexnika yangiliklaridan orqada qolmaslikni ta'minlaydigan tafakkur sifatlarini o'rganish muhim masaladir. Tarbiya psixol o'g'iyasining asosiy vazifasi — maktabdagi tarbiyaviy ishlar jarayonida shaxsning shakllanishi masalasini ishlab chiqish. Unda shaxsning axloqiy sifatlarining shakllanishiga alohida ahamiyat beriladi. Pedagogik psixologiya tadqiqotlari o'quv materialini mazmunini tanlash, o'quv dasturlari, darsliklar tuzish, ta'limning har xil bosqichlarida o'qitish metodlari tizimini tashkil qilishda muhim ahamiyatga ega. Pedagog uchun eslash qobiliyatini boshqarish birmuncha qiyinroq va zarurroqdir. Uchtadan ikkita bizga ma'lum eslash jarayoni — eslab qolish va olingan axborotni qayta tiklashni — o'z-o'zini boshqarish bilan rivojlantirish mumkin. Eslab qolish jarayonining uchinchi — axborotni saqlab qolishni boshqarish mushkulroqdir, chunki u ong osti holati (shaxs tomonidan anglab olinmaydigan psixik holatlar yig'indisi) darajasida ishlaydi, holbuki yodlashni anglab tashkil etib, bevosita ularni ham boshqarish mumkin. Mnemik jarayonlarda o'z-o'zini boshqarish har xil usullarga asoslanadi, tasavvur assotsiatsiyalanib, bir butunga bog'lab, ongli ravishda ko'rib chiqiladi. Eslab qolish zarur bo'lgan narsalar ko'z orqali ko'rilsa, yoki biror narsa boglab tasavvur qilinsa yodda qolishi kuchayadi. Eslab qolishni tezlatish uchun sun'iy ravishda yodda bo'lgan perseptiv obrazlarni va tashqi narsalarni tafakkurda uyg'otib, ong orqali ularni yangi eslab qolishi kerak bo'lgan narsalar bilan bog'lash lozim. Ongli ravishda fikrlashni ham boshqarish, uni yanada samaraliroq qilish mumkin. Tafakkurni o'z-o'zida boshqarishning asosiy usullari quyidagilardir: — hal qilinishi kerak bo'lgan vazifa shartlarni diqqat bilan tahlil qilish; — talab qilingan natijani berilgan shartlar bilan solishtirish, bunday maqsad kerakli natijani olish uchun yetishmagan narsani aniqlash; — doimiy ravishda mashq o'tkazib borib, tafakkurni chiniqtirish; — tafakkurni aniq yo'nalishdagi mashqlar bilan chiniqtirish, ya'ni ketma-ket izlanish va yetarli darajada hal qilinishning alternate yo'llarini ko'rib chiqish (bu — vosita anglash jarayoni «sikllanish» deb nomlanadi) vazifani hal qilishning yo'llari bilan bog'liq

bo'lgan aniq farazlarni o'z ichida yoki ovoz chiqarib so'zlash (gapirish). — bajarib bo'lingan xatti-harakatlar natijalarini va faraz (g'oya) larni doimiy ravishda yozib borish; — o'z-o'zini emotsional boshqarish organizmning muskul to'qimalari tizimini boshqara bilish qobiliyatiga asoslangan emotsiogen holatlarni tahlil qilib, tafakkurni ongli ravishda faol jalb etish. Hozirgi zamon maktabi muallimlik shaxsi va kasbiy faoliyati uchun zarur bo'lgan sifat va fazilatlarini egallagan, yangicha fikrlaydigan, ijtimoiy faol pedagoglarni talab qilmoqda. Ana shunday qator muammolarni oqilona hal qilishning eng muhim omillaridan biri o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligi jarayonini maqsadga muvofiq tashkil etishdir. Shunga binoan mamlakatimiz ta'limi sohasida amalga oshirilayotgan islohotlarning ustuvor yo'nalishlaridan biri ham kadrlar tayyorlash sifatini jahon talablari darajasiga yetkazishdir. Endilikda oliy ta'lim muassasalari oldiga faqatgina o'qimishli insonni emas, balki voqealarni oldindan ko'ra biladigan, to'g'ri qaror qabul qila olish mahoratiga ega, o'zini o'zi rivojlantirish zaruriyatini tushunib yetadigan oqil va barkamol shaxsni tarbiyalash muammosi qo'yilmoqda. O'qituvchining shaxsiy va kasbiy tayyorgarlik darajasi qanchalik yuqori bo'lsa, o'quvchilar bilan ta'lim va tarbiyaviy munosabatlarni yaxshi yo'lga qo'ya oladi. O'qituvchining shaxsiy namunasi va obro'-e'tibori ta'lim-tarbiya jarayonida bolada qat'iy nuqtayi nazar shakllanishida asosiy rol o'ynaydi.

MUHOKAMA Tarbiyalash mahorati-o'qitish va tarbiyalash jarayonining bog'liqligi, uyg'un rivojlangan shaxsni shakllantirishga, ularda yuksak madaniy va ma'naviy saviyasi qaror toptirishga, pedagogning yuksak shaxsiy sifatlariga. Uning vatanparvarlik, obro' va burchni his etishga, keng gumanitar va gumanistik tayyorligiga, shuningdek o'quvchilar o'rtasida tarbiyaviy ishlarni tashkil etishning amaliy ko'nikmalariga asoslanadi. Pedagogning o'quv-tarbiyaviy jarayondagi gumanitar omilni belgilaydigan shaxsiy sifatlariga quyidagilar kiradi: talabchanlik, haqqoniylik, halollik, mehribonlik, xushmomalalik. Ushbu sifatlar pedagogning ta'lim oluvchilar uchun ahamiyatini belgilashi kerak. SHaxsiy sifatlar o'qitish va tarbiyalash mahoratiga ta'sir ko'rsatadi. Qobiliyatli, tajribali o'qituvchi bir vaqtning o'zida o'z diqqat-e'tiborini o'quv materialining mazmuniga, uning qanday bayon etilishiga, o'quvchi fikriga qaratadi va shu bilan bir qatorda barcha o'quvchilarni kuzatib, ularning hissiy-emotsional holatlariga, e'tiborli yoki e'tiborsizligiga, darsni tushunish-tushunmasligiga ahamiyat berib, o'quvchilarning intizomini kuzatadi hamda oqibat natijada o'zining shaxsiy xulq-atvoriga ham (yurish-turishiga, o'zini tutishiga, mimika va pantomimikasiga) e'tibor beradi. Tajribasiz o'qituvchi, ko'pincha o'quv materialini bayon etishga berilib ketib, o'quvchilarning nima qilayotganliklarini sezmay qoladi va nazoratdan chiqarib qo'yadi, agar, bordi-yu, o'quvchilarni diqqat-e'tibor bilan kuzatishga harakat qilsa, bunday hollarda o'z bayonotining izchilligini yo'qotib qo'yadi. Yuqorida ko'rsatib o'tilgan qobiliyatlardan tashqari, o'qituvchi inson shaxsining maqsad sari intilishi, uddaburonlik, mehnatsevarlik, kamtarlik kabi qator ijobiy xislatlariga ega bolishi lozim. U o'quvchilarni tarbiyalar ekan, o'zining xulq-atvori, yurish-turishi, xullas, butun o'qituvchilik shaxsi bilan o'quvchilarga o'rnak bo'lishi kerak. O'qituvchining o'zini qo'lga ola bilishi muhim ahamiyatga egadir. Xulosa qilib, shuni aytish joizki, o'qituvchining barcha ijobiy, umuminsoniy axloq m e'yorlariga mos keluvchi xislatlari o'quvtarbiyaviy jarayonda katta ahamiyatga ega. N.V.Kuzmina o'qituvchi faoliyatidagi ba'zi qobiliyatlarga muvofiq keluvchi asosiy tarkibiy qismlarga konstruktivlik (pedagogik maqsadga mos keluvchi materialni tanlay olish va uni namoyon etish vositalarida aks etadi), tashkillashtirish, kommunikativlik (tarbiyalanuvchilar bilan muloqot o'rnatish qobiliyati) va gnostik (bilimlardan foydalanish va qo'lay olish qobiliyati) qobiliyatlarini kiritadi. Bundan tashqari, N.V.Kuzmina pedagogik qobiliyatlarga pedagogik kuzatuvchanlik, pedagogik tasavvur, pedagogik takt, diqqatning taqsimlanishi, talabchanlikni ham kiritadi. O'z ishini muvaffaqiyat bilan olib borishi uchun pedagog bir qator zarur bo'lgan umumiy va maxsus qobiliyatlarga ega bo'lishi kerak. Umumiy qobiliyat deganda, har qanday inson faoliyatida yuqori natijalarga erishish mumkin bo'lgan, maxsus qobiliyat esa bolalarga ta'lim va tarbiya berishda yutuqlarga erishish mumkin bo'lgan pedagog faoliyati davomidagi kerakli qobiliyat tushuniladi. Umumiy qobiliyatlar faqatgina pedagogik faoliyat bilan bog'liq bo'lib qolmaydi, maxsus qobiliyatlar esa pedagogik faoliyat samaradorligiga bevosita to'liq ta'sir ko'rsatadi. Bu

barcha maxsus qobiliyatlar — ta'lim berish, o'qitish, o'rgatish uchta o'zaro bog'langan bilim olish, malaka oshirish va ko'nikma hosil qilishning jihatlaridir. Ular ontogenezda qachon va qanday shakllana boshlanishini, shuningdek, qanday qonuniyatlar bo'yicha rivojlanishini aniq aytish qiyin. Ulardan qaysilaridir tug'ma hisoblanib, zehn ko'rinishida mavjud boiadi, holbuki hozirgacha ilm-fan bu narsalar to'g'risida aniq ma'lumot bera olmaydi. Boshqa qobiliyatlar kabi pedagogik qobiliyat ham tarbiyalanadi va ularni ongli ravishda bolalarda shakllantirish hamda rivojlantirish mumkin.

XULOSA Biz yuqorida ta'kidlaganimizdek, o'qituvchilik kasbini tanlagan har bir pedagog o'ziga shu kasbni sevishi yoki sevmasligi to'g'risida savol beradi. Zero masalaning yana bir muhim tomoni borki, bu bo'lajak o'qituvchi pedagogik qobiliyatga egami yoki yo'qmi degan muammo paydo bo'ladi. Vaholanki har bir kasb, qobiliyat orqali egallanadi va mukammal o'rganiladi.

Bo'lajak o'qituvchini tayyorlash modelining asosiy tarkibiy elementlari maqsadli deb topildi, mazmunli, texnologik va samarali komponentlar, o'zaro ta'sirlar antropologik yondashuv (antropologik, axiologik, madaniy-mantiqiy, faoliyat, tizimli, individualizatsiya) asosida umumiy va ajratilgan printsiplarning ta'siri bilan belgilanadi. Shu bilan birga, olib borilgan tadqiqotlar bo'lajak o'qituvchilarni antropologik tayyorgarlikning barcha masalalarini hal qilishni talab qilmaydi, chunki u pedagogik ta'limning o'quv rejalarida va dasturlarida o'zgarishlarni o'z ichiga oladi, shuningdek, pedagogika ta'lim muassasalarining o'qituvchilarining kasbiy tayyorgarligining antropologik jihatini o'rganishni talab qiladi. Bo'lajak pedagoglarning oliy o'quv yurtida olgan psixologik bilimlari unchalik yoqimli bo'lmagan xossaga ega. Ular, birinchidan, pedagogga amaliyotda zarur bo'lgan barcha bilimlarni o'z ichiga qamrab olmagan, bunga sabab pedagogik oliy o'quv yurtlarida psixologik fanlarni o'qitish uchun ajratilgan dars soatlari hajmining chegaralanganligidir. Ikkinchidan, bu olingan bilimlar tezda eskirib qoladi va hech bo'lmaganda besh yilda bir marta yangilab turishni talab etadi, buni o'z-o'ziga ta'lim berish yoki malaka oshirishda amalga oshirsa bo'ladi. Pedagogning psixologik jihatdan o'z ustida ishlashi deyilganda, uni muntazam ravishda psixologiya fanining turli yo'nalishlaridagi eng yangi yutuqlar bilan tanishib borishini nazarda tutadi, ular tarbiya va ta'lim bilan bevosita va bilvosita bog'liqdir. Bu ta'lim psixologiyasi, tarbiya psixologiyasi, yosh davrlari psixologiyasi, differensial psixologiya, ijtimoiy psixologiya, shaxs psixologiyasi, shuningdek, boshqa fanlar chegarasidagi tibbiyot, patopsixologiya, psixofiziologiya va psixoterapiya. Pedagogning amaliy faoliyatida psixologik ma'lumotlar olishi mumkin bolgan adabiyotlar ro'yxati yetarli darajada salmoqlidir. Holbuki, pedagogga muntazam ravishda ilmiy kitoblarni va jurnallarni o'qishga hojat yo'q, asosiy psixologik bilimlar jamlangan holda keltirilgan, pedagogik faoliyat uchun foydali bo'lgan bo'limlarga murojaat qilishning o'zi yetarlidir. Pedagogning kasbiy faoliyati davomida juda zarur jiddiy jihat — bu o'z-o'zini boshqarishdir, ya'ni o'z psixik holati va xulq-atvorini boshqara olish qobiliyati, murakkab pedagogik holatlarda muqobil harakatlana olishidir. O'z-o'zini boshqarishning psixologik asoslari bilish jarayonini o'z ichiga oladi: sezgi, idrok, diqqat, xayol, tafakkur, xotira, nutq, shuningdek, shaxs xislatlari — xulq atvori, emotsional holati, vaziyatga munosabati. Yuqorida qayd etib o'tilgan psixik jarayonlarda o'z-o'zini boshqarish odam xususiyatlari va holatlari, uning irodasi va ichki tuyglulari bilan bog'liqdir. Ma'lumki, ichki tuyg'u barcha psixik holatlarni boshqarishda erkinlik asosi bo'lib xizmat qiladi, iroda bolsa xatti-harakatlar quvvati va yo'nalishlarini ta'minlaydi. Qabul qilish o'z-o'zidan boshqaruvni aniq qabul qilish vazifalarini qo'yadi — obrazni tuzish, qo'yilgan savollarga — Nima kuzatish kerak? Nima uchun kuzatish? Qanday qilib kuzatish? — kabi aniq javob topish kerak. Kuzatuvni boshlashdan avval biz o'zimiz uchun bu savollarga javob berishimiz lozim boiadi. Murakkab pedagogik sharoitlarda (vaziyatda) bunday savollarga aniq javob topishni iloji bo'lmaydi, bu vaziyatda aniq javob topish uchun birmuncha aqliy kuch sarf qilishga to'g'ri keladi. Bunday savollarni avvaldan o'ylab ko'rish va ularga amal qilishni talab qiladi, natijada o'z-o'zini boshqarishni nazarda tutadi. Diqqat-e'tiborni boshqarish birmuncha boshqa narsalarga asoslanadi. Ixtiyoriy bo'lmagan diqqat-e'tiborni boshqarish ular bilan bog'liq bo'lgan holatlar, ya'ni organizmning psixofiziologik holatlarini boshqarish orqali

bevosita amalga oshirish mumkin. Charchoq oqibatida ixtiyoriy boim agan diqqat-e'tibor yomon boshqariladigan bo'lib qoladi. Xuddi shunday holat kasallik davrida, haddan tashqari emotsional junbushga kelgan holatda, affekt yoki stress holatlarida ro'y beradi. Birmuncha ta'sir qiladigan vositalar — dam olish, davolash, psixofizik autotrening bu tarzda diqqatni boshqarishda yaxshi samara beradi. Ixtiyoriy diqqatni qiziqish uyg'otadigan so'z yordamida yoki qo'llab-quvvatlash orqali boshqarish mumkin. Odamning diqqatini biror narsaga qaratish uchun uning qiziqishini qo'llab-quvvatlash kifoya qiladi. So'z orqali o'z-o'zini yo'naltirish yoki verbal o'zi-o'zini boshqarish har doim to'g'ridan to'g'ri yoki bevosita qiziqishga asoslanadi. Ayrim hollarda o'zini majbur qilib qandaydir obyekt, holat yoki voqelikning qiziqarli tomonlariga e'tiborni qaratish, diqqatni uzoq bolm agan vaqt oraligida jalb qilish uchun yetarli bo'ladi. Qabul qilish orqali ham ularni ma'lum darajada boshqarish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati.

1. Kuznetsova N.P. — O'qituvchining kasbiy kompetensiyasi DTSlari talabalarini amalga oshirish sharti sifatida.

2. Хуторской А.В. Компетентностный подход в обучении. Научно-методическое пособие. –М., Издательство «Эйдос», 2013. -73 стр.

3. A.K. Shamsheva, R.N. Melibayeva, X.E. Usmanova, I.O. Xaydarov. - Umumiy psixologiya.

4. P.I. Ivanov, M.E. Zufarova – Umumiy psixologiya. O'z. FMJ., 2008

5. Sh. Sodiqova “Maktabgacha Pedagogika” Toshkent: 2013. B.

6. N. Atayeva, F. Rasulova, M. Salayeva, S. Hasanov “Umumiy Pedagogika” Toshkent 2011.

7 O.A Xasanboeva, R.R. Avezova, G.J. Shamaribxodjaeva, H. Aliqulova “Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti” Toshkent 2015.B.[69.72].

8. “Umumiy psixologiya” F.I. Xaydarov N.I. Xalilova. Toshkent 2009

9. “Umumiy psixologiya” M.V. Voxidov. Toshkent. 1992 yil.

10. “Umumiy psixologiya” A.V. Petrovskiy. Moskva. 1976